

թէ կնի կ'ոճէ եւնէ Այս իմաստով կարգուցած է
 Կիւրիան թուղթը, եւ բողոքած, երբ Արքայաժողով
 աւերել իմաստներու տարած է. Մովսէս իւր թղթին
 մէջ, կը գրէ Կիւրիան, կը խօսէ: «Վասն զնետա-
 րակաւորն ընդանելոյ, այլ ոչ եթէ վասն հաւատոյ
 ինչ իրաց, թէ չէր ուղղահաւատ, որպէս զս. իսկ
 զբնջէն»¹⁾: Այս իմաստով կ'իմանայ եւ վերջանէս
 Քերտոյ, որ կը գրէ առ Պետրոս. «Երանելի հայ-
 րապետն մեր Մովսէս գրեաց յաշխարհդ հոռա-
 նաւ ի խաժիկ շնչակոկոսանի խաբէութեանց.
 առ աւելագոյն եւս պարտիքը յանձնելն ժողովոյն
 Բողոքիչսի հայհայտութեանց» (հոռանալ, էջ
 136):

Կիւրիանի այս բնթղթին հետ լիով կը հո-
 մաճարին իւր այլ եւ այլ առիթներու մէջ խոս-
 ատվածները: Այսպէս առ Արքայաժողով կը գրէ
 (Գ. Թղ. 167 — Ուխտ. 76). Եւ որ գրեալ էր
 (22եր) թէ յառաջագոյն երանելի հայրապետն մեր
 Մովսէս գրեաց առ ձեզ մեղադրութիւն յաղագո
 հաղորդելոյ ձեր բնթղթին, ընդ որս չէր աւերել,
 եթէ վասն խաժիկացն աւեր, մեր յայնժամ ընդ
 աշխարհի իորհելով՝ հանդերձ եպիսկոպոսոց ա-
 թնակցութեա իմովք եւ լաւօք աշխարհիս, եւ
 որպէս աւերելը հրամայել, ոչ ի բաց ընկննալ,
 այլ բնթղթին՝ որը գաւնան ի շարութեանէ ինչ եւ
 կամ ի հերձուածոց յապաշխարութիւն, այն
 իրաւք ընդանելութիւն արարաւ: Այլ յորժամ
 գիտացաք թէ նոցա դիտատվանութիւնն ստու-
 թեանք արարին եւ անդրէն յիւրեանց տիպիս շա-
 րութեան գործեալ կործանեցան, նորովչոք գնո-
 սա, եւ ի բաց կործանեցաք ի կաթ ուղիկէ եկեղե-
 յոյ, եւ ի մէջ թրիստանէկ: Այժմ նոցա ողջն ոչ
 դ ինչեւ առաւ, թէ յիւրաք մերժեց նա նե-
 տորականները եւ զշնչակոկոսացը, կը վկայէ Արքա-
 Յամ (Գ. Թղ. 194):

Ասկայն հաւ քննութեան արժանի կէտ մը
 կայ, որովհետ Կիւրիան առաջին անգամ Մովսիսի
 ինչինն լոյս թէ ի վերս խաժիկ նետորական-
 ներ կան եւ թէ իւր ձեռնադրածն ալ անոնց
 ինչն է: Առ այս մեր պատասխանն ժխտական է
 բայտ որով՝ պատմագիրք արգէն վերը: Կիւրիան
 իմացած էր արդէն իւր սխալները, երբ բնթու-
 նեցաւ Մովսիսի թուղթը: Առ այս ապացոյց է
 Կիւրիանի առ Մովսէս գրած թղթին սա խօսքը՝
 «Իսկ մերժեցաք զ՝ա ի մէջ, ինչպէս եւ բովան-
 դակ թղթին բացատրութեան ոմը: — Ուխտա-
 նէս այլոցդ կը հասկնայ մինչեւ ցոյցմ խաժիկաց
 մասին ի մէջ բերածները: Իբր թէ Կիւրիան չհա-
 մարձակելով Մովսիսի երախտեաց հանդէպ ա-
 պատարար գտնուիլ, շանաց պատ ի պատ բանիք
 հատուել ձերութիւն թողնելու թէ հնապանդելով
 բաժնեկրան՝ մերժած է զեպիսկոպոսը, «Թէպէտ
 եւ ի ծածուկ գնա ունէր, «եւ բնա ոչ մեկնէր ի
 նմանէ» (Ուխտ. 15) մինչեւ Մովսիսի մահը, իսկ
 այնչեւ հետեւ աներկի զ աղատագրէ մէջտեղ հա-
 նած: Աւելորդ է երկուր խօսիլ հետեւութեանս
 ստուգութեան վրայ, որ լիկ անմահկան կարծիք
 էրստ ախորժանաց շինուած գուրկ որ եւ իցե բա-

նաւոր հիմն, որուն կը հասկանաին նոյն իսկ Արքա-
 Յամ, երբ կը գրէ իւր շընթարկանին մէջ. «Եւ այդ
 իսկ ստատանուն կոպեալ գլուխ եկեղեցոյն վրայ,
 ի նմին ժամանակս խոտորով տրբայից ապրայի
 որդոյ Որհնադրի, բնիկաւ ի նիտորիս ուսմա-
 նէն եպիսկոպոս գտնէ, եւ ի նոյն նշանալ վեր-
 քաւնէ զնիս առեւել, յառաջ ունելով զԲողոքի-
 չսի անուն, ապա թէ իւր եւ զայն ձեռնալ, զի
 միտ մեղադրն պահեցին, եւն (էջ 134 — 5):

Աւելորդ է նոյնպէս երկուր զոյն տառով
 Արքայաժողով տողերուն քով. Հայոց Կաթո-
 ղիկոսն չի կրնար զանապառնել խաժիկ նետորակ-
 կանաց եւ Հռոմոց զաւանթութիւններն Կիւրիան
 ի նոյն հայհայտ վարդապետութիւն, անհա-
 տուր եղաւ, զոր այնպէս շարաշար հաղածեց, այս
 գարմանայի չէ նկատելով ժամանակի ոգին: Նոյն
 ոգով կը գրէր նաեւ դարուն հաշակեալ Քերտոյ
 վերջանէս առ Պետրոս թէ «առաւելագոյն եւ ոչ
 քան ի իս. նետատարականց» յանձնել ժողովոյն
 Բողոքիչսին հայհայտութեանց, ոչաւք է փոխել:

(Ը-բ-ն-ի-ի)

Հ. Ն. ԱՅԻՆՈՒՆ

ՍԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԴՈՐ ԲՈՒՅԵՐ ՏԻՄՈՒԷԼՈՍ ԿՈՒՐՅԷ
 ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՈՒՅԵՐ ՄԵԼ

(Ը-բ-ն-ի-ի)

48. ՅԵՐԷՆ-Բ-Ն-Ի:

Քանից այլ գոյութիւն Ագամի յերկր
 ոտեղծեցելոյ, իսկ այլ Եւայի ի կողէ եղելոյ, եւ
 այլ Հարապի զի շնթիւ-լ-բ-ն-ի-ի. Տիմոթ. էջ 192:

Ըստ իս բառին վրայէն ջըջեալ է աւելորդ
 շ նախդիրք. յերէւ-լ-բ-ն-ի-ի բացատրական է երէ-
 ւ-լ-բ-ն-ի-ի բառէն: Եւ թէ եւ կոպեալ թեմաք քիշ
 մը մաթ է, ասկայն յայտնի կ'երեւայ որ երբ «Եր-
 կանք, աղարբքի ցաւ դառնէ կոպեալած է եւ կը
 նշանակէ «երկանց ծնունդ»:

49. Ն-Ի-Ի:

Աւեր Պետրոս թողեալ զամենայն եւ հե-
 տեւեալ Որդոյ Մարգարէ մատանիքն, եւ հաղա-
 նէր՝ զի՜նչ վասն այսորիկ ձեր նոցա. իսկ Որդի
 Մարգարէ խոտապառնոցա շնթիւ-լ-բ-ն-ի-ի երկրապառն
 ձերի ի հանդերձ յառաջներին: Տիմոթ. էջ 222:

Արհամարհեցան հայրանցն ազանգը, առա-
 յեկական աւանդութիւնք անարգեցան, մանկա-
 գունացն մարդը զիւր յեկեղեցւոյ զաղաքա-
 ւորեն. արեւատարանն այստ հետեւ, ոչ աստու-
 ածաբանն մարգրիկ. աշխարհի իմաստութիւն
 շնթիւ-լ-բ-ն-ի-ի բերել, մերժելով զպարծանս խաժիկ
 Տիմոթ. էջ 255:

Եւ ինչ որ նշանակէ «առաջնակարգ գիրք, բնաբն պաշտօն»:

50. Նաւահի:

Ստանալիս տեսնել զնետարիս, իբր ոչ կարա-
ցեալ թալարիսն էլ զիւրեւ փոքրայն ամպարաշտո-
թիւն, այլ Համարձակութեամբ զնա քարոյնէ,
Քանդի, չիբր Հերձուածող զիւրեւանց վարդապետ
այսպէս անուանեցին, այլ իբր ոչ զորեալ Նաւահի
զուսանքեան կեղծաւորութեամբ, որպէս եւ ին-
քանաք արարին Տիմութ. էջ 164.

Նաւահի կը նշանակէ «ծածկել, թարքնել»:
Տիմութեան երկարութեամբ Նետարի Հերձուածին
Համարիս կը Համարէ, ուստարեւութեամբ միայն
որ Նետար յայտնի Համարձակութեամբ քարոյնէ
թէ Բրիտանոս մարդ, է, իսկ երկարութեամբ ծա-
կեցին: Երկարութեամբ, Վրէն Տիմութեան, Հեր-
ձուածող կոչեցին Նետարի ոչ թէ անոր Համար
որ իբր Հերձուածող կը Համարէին զայն, այլ անոր
Համար որ Նետար չկրցաւ ծածկել այն ինչ որ իրենք
կեղծաւորութեամբ ծածկեցին:

51. Ներքին:

Էջ 264 Տիմութեան մէջ կը բերէ Հոսովի Յու-
ղիոյ եպիսկոպոսապետին «Ներքինական Թուղթ»ը,
որ կը սկսի այսպէս «Անեայն ուրիշ եպիսկոպոսաց,
Բուրական եկեղեցւոյ սիրելեալ եղբարց, Յուդիս»
Տեղամբ ինչպէս, թուղթ Հոսովական Կոչակ
մ'է, որմէ յայտնի կ'երեւայ որ Ներքին-նաւահի
պաղի «Զաբերական» իմաստն ունի:

Բառական թարգմանութիւն մը յուն. *εγ-χρηστος*
շարժութեամբ բառին:

52. Ներքին:

Այլ եթ' ոչ աղանդաբար ստացան ի սրբոյն
Հարանց, ոչ եւս Հանդերձ շնորհք սահմանեցին.
Քանդի զայս ուսան սուրբ Հարքն յերանելոյն
Պողոսէ առնել Ներքին յաղագոս Հաստոյն բանից
եւ ի սրբոյն Հարանց, որք ի իկիս Տիմութ. էջ 183:
Ներքին կը նշանակէ «ընդունած կամ
ընդունելի դարձած ճշմարտութիւն», առնել Ներքին
«ընդունելի ներս առնել, զորք մը կամ դասանա-
թեան մէջ մտնել»:

53. Նաւահի:

Դարձեալ ոչինչ չնայ զնա եւ ի Հանդիսու-
թեան եւ ի նմանութեան Հոր զԱստուածն Բան
ի մարդկութենէ իւրմէ շափոց ճանաչեմք:
Տիմութ. էջ 106.

Քանդի որպէս ի կուսական ապաւարտակոյն
յառաջ եկեալ մարդ ոչինչ չնայ ըստուածն ի ձեռն
Քահաբանութեան ճանաչեմք. Տիմութ. էջ 160:
Քանդիս եղեւ մարմին, ոչինչ չնայ ի Աստուած,
Տիմութ. էջ 297.

Նախիկ արդեւ ոչինչ չնայ ըստ նախնութեան
անորիսութեան, Տիմութ. էջ 179.

Քանդի պահէ երկարութեամբ բնութիւնն
նաւահի զնեքեան յարկութիւն, Տիմութ. էջ 69.

Նաւահի «պակաս, թերի», «նշանակող» «ան-
նուագործ» (կերպարը այսպէս մեկնուած կը
գտնենք նաեւ լուսանցքին վրայ):
Հմտ. շեք-նաւ «տարբեր»:

54. Ներքին:

Եւ ունակութեամբ առ մեր Հաստարու-
թեան եղեալ (Քրիստոս) մարդ՝ զնեքմարդութիւն
իւր զնեքմանութեամբ եւ Ներքին տնօրինելով,
Տիմութ. էջ 31:

Ներքին-նաւահի Բաւարաններուն մէջ մեկնուած
է «շնչաւոր», Ներքին Տիմութեան լուսանցքին
վրայ բացատրուած է «մեղաւոր», սակայն այս
բացատրութիւնը ըստ իս սխալ է, իբրեւ Հախաւակ
ուղղափառ քրիստոնէական վարդապետութեան
Քրիստոս թէ եւ մեղ Հաստար շնչաւոր մարդ
գարձաւ, բայց մեր մեղաւորութիւնը շտապանքեց,
կ'առաջարկեմ Ներքին բառը Ներքին եւ առաջ
անոր «բանական, խելացի, նշանակութիւնը, ինչպէս
ունի բաւարանները»:

Ապառնական նմանցում յուն. *ἐν-νοος*, *ἐν-νοους*
«խելացի, մտացի, բանասէր»:

55. Նաւահի:

... զայստիկ քարոյն եւ ուսուցանէ եւ
աւանդէ, իբր ի բերան տալիս Հաստա առա-
քելական ճանաչելից ելով Նաւահի-նաւահի իկիս
ժողովոյն Տիմութ. էջ 259:

Լուսանցքին վրայ մեկնուած է բառ «Համար-
ութիւն», սակայն առկա ոչ թէ «գիտութիւն»,
կոնարգութիւն, մտքով առնուլ է, այլ, ինչպէս
վերջ ցուցանեցին, «գիտութիւն, իմաստով» Նաւահի-
նաւահի «գիտութիւն, գիտածք» իմաստը կը
գտնենք նաեւ Նաւահի-նաւահի «գիտելի բառին մէջ, զոր
ունի Առ. Բառ.:

56. Նաւահի:

Այս ձեւը բաւական յաճախակալ գործա-
ծութիւն ունի Տիմութեան մէջ (Հմտ. օրինակի
Համար էջ 286), փոխանակ բնիւ շնչաւորութեան
վերջինը առաջիննէ շատ աւելի սովորական է իրեն:

57. Ընդհանր:

Հպեցաւ ձեռքամբ մարդկայնով առ շեղ
Որդւոյ այրոյն ի քաղաքի կոչեցմամբ Նախի, եւ
Համարէ երեսնասարգին մարդկայնով ճանիւն եւ
լեղումով եւ յարցոյ զմտուցեան, Տիմութ. էջ 222:

Նախիի հարցքին պատմութիւնը կը պատմէ
Ղուկ. է 11-17. մեր Հաստածը կ'անհարկէ յառ-
կապէս ՀՄ. 14, ուր մեր թարգմանութեան մէջ
կ'ըսուի. Եւ մատուցեալ թարգմանութեան մէջ
որ բարձրան տանէին՝ զանգի առին. եւ ասէ.
Պատմի զու, քեզ ասեմ, արի:

Ըստ այսմ շեղ կը նշանակէ «գաղաղ»:

58. Ընդհանր:

Այս բառին վրայ տես վերջ հոգեգոյն-
(թիւ 38):

59. Ուղեւորներ:

Քանդերի ձեռն կնոջը—ուղեւորներ հանգրեւեալ,
զմաստութիւն ծնելութեան երեւցող ցանկէ,
Տիմոթ. էջ 192:

Իմաստ մութ եւ հաստատուն մէջ, որ առ-
նուած եւ Բարսիլ Ս. Հոգւոյ ճառէն: Պր. Ա. Ջա-
միւեան կը մեկնէ “ճամբորդ” (—զի եւ աշխարհի
բառերէն), իբրէյեան լեզու—ուղեւորներ հանգրեւեալ
(էջ 192) “աշխարհ գալ, մարդանալ”:

60. Ուղեւորներ:

Եւ զի յազգաց նորա ոչ ուղեւորներն, կապան
իսկ շուքը: Տիմոթ. էջ 135:

Ուղեւորն “կաղինոսքը բռնակուիլ, ուղեւորիւն”:

61. Ուղեւորներ:

Ի նմանութիւն մարդկան եղեալ եւ ձեռով
գտեալ իբր մարդ, նուաստացող զինքն՝ եղեալ
ուղեւոր մինչ մահու, եւ մահու խաչի: Տիմոթ.
էջ 272:

Հաստատուն առնուած եւ Փիլիպ. բ. 7—8
Համարներէն. “Ի նմանութիւն մարդկան եղեալ եւ
կերպարանօք գտեալ իբրեւ զմարդ. խոնարհեցող,
զանձն, լինալ նաւագնող մահու խաչի եւ մահու խաչի
(յն. ՆՊՂՁՁՁ լուսն) :

Նոյնին տարբեր բառերով կրկնութիւնն է
“ուղեւորացաւ վասն մեր, եւ եղեւ լուսն—Հօր մինչ
մահու եւ մահու խաչին”։ Տիմոթ. էջ 161, Հոս
Համարացաւսն բառն է լուսն, ինչպէս տեսանք
վերջ, Թիւ 24:

Ուղեւոր “լուսն, Հնազանդ, Հոյսն ձեռք
կենդանագրէ եւ ուղեւորն “լուսն, Հնազանդիւն
բայը, որուն հակառակն է ստանկանիւն”:

62. Պարտքեր:

Եւ մի ծախեացի դարձեալ ձուկն ի բիրտոց
մարմնոց, այլ գործերն ի գործոցի դիցի այլն եւ
մի որդուք եւ մի այլ ինչ վտանգեացն: Տիմոթ.
էջ 323: Առնուած է Ոսկերբանէն. ոսկերբան
թարգմանութիւնն ունի նոյն տեղը. “այլ պատեալ
ի տապանի այլն լինիցի” (Ոսկ. էջ 446):

Պարտքի “վարթ ել, պատասեւ, Ժրարել”:

63. Պարտքեր:

Կամ եթ՝ զ (տպուած է ու) վերծանեցէր
յարեւ, եթ ի շարաթն քահանայքն ի քահա-
նայարանի գլխաթն պղծեն եւ աշխարհութիւն
են: Տիմոթ. էջ 287:

Հաստատուն առնուած է Մատթ. Ժ. 5 հա-
մարէն. “Կամ թէ շինէ ընթերցեալ յորէն” զի ի
շարաթն քահանայքն ի տաճարին պղծեն գլխաթն
են աւարտ են” (յն. ἡ οὐκ ἀνέκλυται ἐν τῷ νόμῳ,
ὅτι τοὶ σάββατοι οὐ ἱερῶν ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ σάββατου
βιβλίου, καὶ ἀνὰ τοὺς εἰς):

Ըստ այսմ աշխարհութիւնը նշանակէ “անմեղ
եւ սարկական թարգմանութիւն յն. ἀν-αίτος
համարիչն”:

Նուանցքին վրայ բառն մեկնուած է “մեղա-
գրելը”։ որ յայտնապէս սխալ է:

64. Պարտքեր:

Իբր գործարարն աշխարհ մարդերի, գոր-
տէն, ի բաղ զերծ զի ծննդանէն ծածկոյթ,
Տիմոթ. էջ 25:

Պարտքի “մարտութիւն, սրբութիւն”:

65. Ձեռք:

Այս բառը յայտնի է արդէն “ծածկել” նշա-
նակութեամբ. ինչպէս ունին Պիտ. Ոսկի. Նոր.
այսպէս նաեւ Տիմոթ. “Ղեկեւոր գտաւն բերել
զմեղկութիւն (էջ 79). գարածոցն որ ի ջնանցն
զգացեալ (էջ 275)”:

Ասկայն Տիմոթեոսի մէջ ընէ ուրիշ նշանա-
կութիւն մ’ալ ունի, որ մեր հիմայ “ակնալը
ծակել, գէշ թուիլ, ակնալին խորթ գալ” ձեռնով
կը բացատրենք. “յործամ” . . . լուսնցն մահ,
մի գարմացիւն. զի վերջեցեալն եւ զմարդեալն մի
ջնեացէ զսարանդ, իբր աստուածութեանն զայս
կրեցելոյ (էջ 116) . . . միւնդոյն երկրորդ անգամ
“զի յործամ” . . . լուսնցն մահ, մի գարմանայցն,
զի վերջեցեալն եւ թաղեալն մի ջնեացէ զսարանդ,
իբր աստուածութեանն զայս ակնալին խորթ
(էջ 152): Երկու տեղն ալ խօսքը Բրիտանի Աս-
տուծոյ մահուան եւ թաղման վրայ է, որ ոչքերի-
ստնէին համար խորթ գաղափար մ’է:

66. Սբբութիւն:

Տիմոթ. էջ 318—322 բաղմամբիւ անգամներ
կը գործածէ սբբութիւն, մասբութիւն եւն ձեռքը՝ փո-
խանակ սովորական շաբթի, միշտբութիւն եւն բառերուն
այսպէս էջ 318 ի սբբութիւն, զսբբութիւն, ի մաս-
բութիւն էջ 319 սբբութիւն, յասբ սբբութիւն,
մասբութիւն, էջ 320 սբբութիւն, սբբութիւն,
էջ 321 սբբութիւն, սբբութիւն, մի սբբութիւն, էջ 322
շաբթի: Աստուծոյ յուսնականին ստրկական տառա-
գարմութիւնն են:

67. Սոյն:

(Բրիտան) ընդ ամեն ոչն—աղքատութեանս
մերոյ անցանելով՝ մինչ ի մահու ժամանակ փորձու-
թիւն: Տիմոթ. էջ 26:

Սոյն կը նշանակէ “կարգ, վիճակ, աստիճան”:

68. Սորտեր:

Ջայս յայտն տեղեւոր սորտերոց ասեւով ի
մէջ երկկորտեր: Տիմոթ. էջ 320:

Սորտեր թուի “յարմարել, կարգել”։ հմտ.
— “կերպ, զգանակ”, — “սորտ”։ “կերպ մը ԸԽԽԽ”:

69. Սերի:

Արդ. վասն զի բազմաւ եւ օգտակարս պի-
տարութիւնն երանելեացն մերոյ հաղանց ընտրե-
ցաք, հարկաւ որ համարեցայ տեղի նախարարել զի
ամենի զեւտն հայհոյութիւնս: Տիմոթ. էջ 52:

Սերի կը նշանակէ “այժմ, հիմայ”, տարբեր
է տեղ “այսօր”, զոր Տիմոթեոս եւս ունի էջ 77—194:
“սերի եւն ծնանի եւ էւնի եղանի”:

70. Սնունդ:

Որ կերակրեաց ի հինգ հացոցն հինգ հագարս, առ ննջէր ի վերայ սնունդն. եւ ի վերայ սնունդն ննջեցաւն, ինքն վերադառնալ հոգնոցն իբր Աստուած: Տիմոթ. էջ 95:

Հաստուածս կ'ակնարկէ Մարկ. Գ. 35 - 40, որ համապատասխան կտորը այսպէս է. «Եւ ինքն ննջէր. ի խնայ նախն ի վերայ բարձի», յն. καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρὸς μὲν ἑπὶ τὸ πρὸς κεφαλῶν αὐτοῦ χαλκίδων:

Սնունդը կը նշանակէ ուրեմն «բարձ», որուն վերայ սնուրը կը հանդիպի:

71. Սուր:

Աստուծոյ քայքայ, անդ սուր(ը) այդուր թիւում, ի միւսում դուռն: Տիմոթ. էջ 32Ա:

Նշանակուած համեմատ մէջ սկզբն ժամանակը պակի. եւ ճիշտ այս նշանակութիւնն ունի սուր, իբր փոխաբերութեամբ. հմմտ. թրք. տեւիշ, գերմ. scharf, առս. острый եւն, որովք կը նշանակեն թէ «սուր, հաստուր» եւ թէ «կծու», Տիմոթէոս կը հետեւի յն. δὲς γὰρ οὗτος: Հաստուածս Ոսկերեւանէն առնուած բլլալով՝ ոսկեգարեան թարգմանչին քով կը գտնենք ինչ. «աստ քայքայ եւ անդ թիւում, այլուր կծու եւ այլուր գառն»:

72. Սորապու:

Իսկ եթէ այս է ըստ նոցայն ամպարշտուութեան, ստատուր եւ ամենայն իրքք, ով Պողոս, գրել. «Ով միշտ այսպէս. քանզի ոչ գործնականաց բռնահասարակ, այլ զսերմանէ Աբրահամու բռնահասարակաց», Տիմոթ. էջ 278:

Սորապու կը նշանակէ «ստաբիլ», Տպագրեալին մէջ առաջին ստորակէտը դրուած չէ եւ սորապու եւ ձեռին քով աւելցուած է կասկածանք նշան: Այս կէտագրութեամբ խօսքը ունի հասկանալի է. բայց ստորակէտն աւելցնելով՝ իմաստը բոլորովին կը պարզուի: Տիմոթէոս կ'ըսէ. «Թող մէկը չըսէ թէ այս մարմինը՝ զոր քրիստոս Մարիամէն առաւ, մերինէն տարբեր էր: Եթէ այդպէս բլլար, ուրեմն դու կատարեալ ստաբիլ մ'ես, ով Պողոս, որ կը գրես թէ», եւն:

73. Սորբ-լուրդոց-նշն:

Իսկ զծովն վայրենեօք ի բարձունս ամբարձեալ կոխակը առ բաղձական նաւելոցն սորբ-լուրդոց խաղաղութիւն: Տիմոթ. էջ 31:

Կազմուած է «սոր» վայրն եւ «լուրդ» անկողին, բառերէն. կը նշանակէ «վայր պահպանել, ինքնել», հանդարտեցնել, իբր սարկական թարգմանութիւն յն. χατα-χομάω բառին:

74. Սուրբ-լուրդ-նշն:

Սորա անունն նախ արեգական գայր եւ նախ լուսնի, յաւատարմացաբար ի Հորէ նախ վարդ-լուրդ-նշն ծնիցեալ, Տիմոթ. էջ 239:

Եւ զի սա է կատարեալ միտք Աստուծոյն բան, որ նախ վարդ-լուրդ-նշն ծնիցեալ: Տիմոթ. էջ 256:

Երկուքն ալ կ'ակնարկեն Սաղմ. չթ 3. «յառաջ քան զարուսեակ ծնայլ գլեղը»:

Սուրբ-լուրդ-նշն կը նշանակէ «Արուսեակ», (ինչպէս մեկնուած է նաեւ ձեռագրին լուսնոց քին վրայ) իբր սարկական թարգմ. յն. εὐσφύρος հոմանիշին, որ նշնպէս կազմուած է ձգտ «այգ», եւ փորձ «զգնուել» բառերէն:

75. Սուր:

Գործածուած է եւսյի կց 24 համարէն առնուած հաստուածի մը մէջ, զոր Տիմոթէոս մէջ կը բերէ երկու անգամ:

Էջ 37:

Էջ 282:

Շէ տեսնեն, ասէ. զվանգս որպէս ամենքնայն տեսնարկան զանցաւորացն ցին զվանգս մարդկան՝ առ իս. քանզի որդն նոցա յանցաւորացն ի նմու. քան ոչ վանանեսցին եւ նոյն զի որդն նոցա ոչ վաննոցա ոչ շնջի, եւ եղիցի ի մանեսցին եւ նոյն նոցա ոչ տեսիլ ամենայն մարմնոյ: շնջի, եւ եղիցին ի տեսիլ ամենայն մարմնոյ:

Բնագրին ունի. «Եւ ելլեն եւ տեսցին լուրդ-նշն» (երբայեցին ունի գլխի) մարդկան առ իս յանցաւորացն, զի որդն նոցա ոչ վանանեսցին, եւ հուր նոցա ոչ շնջի, եւ եղիցին ի տեսիլ ամենայն մանդեացն:

Սուր կը նշանակէ ուրեմն «սուր», ինչպէս կը մեկնուի նաեւ ձեռագրին լուսնոց քին վրայ:

76. Սուր սուր:

Եւ այսպիսի ի վերայ բերէ լիս սուր. մի այսուհետեւ ուրացի զնա մարդ...: Տիմոթ. էջ 129:

Հրատարակելները վ գրին քով կասկածական նշան են դրած. ըստ իս այս նշանը վերցնելու է եւ բառն ալ ուղղելու է յետ սուր-սուր, ինչպէս որ նշն էլ, հինգ առը վեր կ'ըսուի. «Ի վերայ բերէ գարձեալ յետ սուր-սուր, տեսնով. զի զորք գիտէ զմահ» եւն:

77. Սուր-նշն:

Եւ յորժամ մինչ գարձեալ մտածութեամբ կամեցեալ հասնել՝ ոչ գացուք, մի գործարեցուք եւ հեռացուք (հեռալ բայէն, 'զայրանալ, սրբողիլ, նեղանալ մտքով), այլ բարձրութեամբ ետեւ գարձեալք եւ վեր-նշնելով զմտածութիւն, ապաստանելով ի կարուծիւն Աստուծոյ եւ քաջապարտութիւն: Տիմոթ. էջ 325:

Հաստուածս առնուած է Ոսկերեւանէն, որուն ոսկեգարեան թարգմանութիւնը յիշեալ տեղն այսպէս ունի. «Եւ յորժամ գարձեալ բարձրով կամիցիք հասնել եւ չգտանիցեմք, մի գործարեցուք եւ մի գարեցուք, այլ մտաւարժ բարձր գարեցուք եւ չառնուցուք զնորքս (մեղացեալ պահաւ է)» (էջ 448):

Սուր-նշն բառին նշանակութիւնն է ուրեմն «նահանջել», ինչ բառ է այս: Գունարան գրողիցի այլակերպ վեժմանք մը. բառարկութեան ամենէն այլանդակ օրինակը: Գունարան կ'ըսուի ἀναστρω-φάω, ἀναχομίζω «նահանջել», ἀναστρωφῶ, ἀνα-

խորանդ անհանձն, ետ գառնալը, ասանք կուգան
ստրպօպ, խորհիս Դառնալ ևեղն ձեռնեքն:
ասանդմէ ասու գառնալորէն անբաժան են ՏՄԵՄՏՆՏ,
չիյնդ «ժող, քե, բառերը: Եւ ասան յոնաբան
թարածախնը շհանելով մեր հանձնիլ, յետ Գառ-
նալ ևեռ ձեռնեքն և կապիորէն կեցծելով յու-
նաբէն բառերը՝ թարգմաներ է անձ — քեր-
խորհիս = քիւսիլ (քե բառէն):

78. Ալթալան:

Թիսուս տայ հոգեկան բնիկ Լուր, ինչ-
նչեւիլ ի կենդանութիւն յաւիտեանակն: ՏՄԵԹ.
էջ 258:

Ալթալան: Բիւիկ ցայտել Լուրցո: հմտ.
ինչ: «Զին բիսմը, վայելը, արմատը քե:

79. Տառեր:

Քանդի արտաք հայցեաց, որպէս գտար
տույնարի ստատանց, այսպէս և գտար հարան
մեր և զվարդապետս որդի կեցիցեայ բաղամ
անգամ առ ի Գառնալ զնոսա իբր ցորան, այդ ոչ
պահանալաց նոցա հաւատն ի նախարկութեան փո-
ռութեանցն: ՏՄԵԹ. էջ 248:

Հատուածս կ'անարկէ զուկ. Իր 31—32.
«Ահա սատանայ խնդրեաց զնեզ Իրքեւիլ իբրեւ
զտորան, այլ եւ աղաչեցի վանս քո՝ զի մի պտկու-
սեպեկն հաւատը քո»:

Ըստ այսմ Գառնալ կը նշանակէ խարբալել,
մաղել:

80. Տառեր:

Ոչ զիտելով բաժանումն միոյն դիմի եւ ոչ
բայց հատանելով յերկնայնոյն զերկային, և ոչ
յերկնայնոյն զերկային. քանզի ամպարալէ Գառ-
նալ Գառնալ: Մի այսու հետեւ Գառնալացն պատ-
ժառ տային ասողքն երկուս ընտ թիւն: ՏՄԵԹ.
էջ 261:

Տառերը «բաժանել, Գառնալ» բաժա-
նող ու Գառնալան «բաժանումն», կազմուած են
Գառնալ և Գառնալ բառերէն, թարգմանաբար յն.
ծիտելու համարելն:

81. Տառեր:

Այս ձեւը գործածուած է ՏՄԵԹԼԻՍԻ մէջ
չարս անգամ՝ փոխանակ աւել տոլորական Գառնալ
ձեւին, ինչ. էջ 54, 74, 100. նորին տեսարանէ
իր. նորին տեսարանէ իդ. Նիստորի ՏՄԵԹԼԻՍԻ
ժե տեսարանէ հայհոյութիւնը. ի վեցերորդ
տեսարանէ:

Փոխառեալ է յն. աշխ. ՇԵՐԱՅԻ, ՇԵՐԱՅԻ
ձեւէն:

82. Տեղ:

Այս բառը եւ իր անանցները մեր հին մա-
տենագրութեան մէջ գործածուած են միայն հե-
տեւեալ անգիրը. իսկ թուղաւորի սուղեպալ ոչինչ
չունի. ծածկեալ կայր ի գահոյն, զի եւ չարթել
անգամ ոչ Գառնալ. բայց Գ 15 Ա թիւիլ ինքնակապու-
թիւն . . . շարացեալ անգիրէ և անճառելի միա-

ւորութեամբն: Թեպէտ Ինչ. Աստուծոյ իմաստը մի թե-
ւ. ՀԷԲ (Միտիթար Արարիլ բառարանը) կը մեկնէ
Գառնալ, իրմէ կապմած է նաեւ երթա-
գրաբար անգիր «անորոշ, անբաժան, անանջառ»,
անանջրպետ. ՀԷԲ կը մեկնէ Գառնալ, յոժարիլ,
խնդրել, անգիրէ «անբաժանելի կամ թերեւս
անընձնի կամ անփոփոխ, անշարժ, անԳառնալ»
«անբաժանաբար կամ գուցէ անընդարար, հին
բա. եւս ունի անգիրէ անշարժ կամ անբաժան»:

Բառին իմաստին վրայ նոր լոյս կը սփռէ ՏՄԵ-
ԹԼԻՍԻ Կուգի Հակոճապալութիւնը. որ հետեւեալ
ձեւերով կը գործածէ զայն. Զատնայթիւի եւ ան-
գիրէ հաւատն. էջ 153. Զի եւ օրինացն անգիրէ
միայն. էջ 283. Տիրելով հարստութեան ծովու
եւ զաղաւթէն կոհակոց նորս հանգաբարեցոյցանե-
լով. էջ 219. Դու տիրես հաւատութեան ծովու,
չարելութիւն կոհակոցն նորս գուցէ հեղաշրջանու-
ել 294: Վերջին երկու օրինակները առնուած են
Աղալ. 2Ը 10 համարէն, որ մեր թարգմանութեան
մէջ հետեւեալ ձեւով է. Դու տիրես զօրութեանց
ծովու, եւ Կառնալան ալեւն ալեւն նորս գուցէ զաղա-
ւթանես: Հատուածիս մէջ Գառնալէն, Գառնալ-
բառ երուն համապատասխան է «խառնութիւն»,
որով Գառնալ կը նշանակէ «յուզուիլ, խառնել, շար-
ժ ու իլ», անգիրէ «անշարժ, անխառն», անգիր-
«անշարժաբար, առանց շարժուելու»: Պարզական
արմատն է Գառնալ, զոր կապմածով կը յիշէ միայն Առ-
Բառ. ստոր կը կցեմ նաեւ Գառնալ (ըստ ԱՐ). որը
կամ Գառնալ (ըստ ՆԷԲ) «յաւելուած զարք քառե-
լոյ, միայն» (Հիւանդն) խնդրէ զանախորտս անոր-
ժակս, միտերեալ յինքեան զհամարմանածս եւ
զողջոս. Մալ. ԻԲ. թերեւս նաեւ Գառնալ կամ
Գառնալ «Գառնալ ուսած, հաստաբար Փիւ. ՄԵ.
տակ. Տեղ արմատին կրկնականն է Գառնալ (հմտ.
Գառնալ-Գառնալ եւն), որ գաւառականներուն
մէջ կը նշանակէ «պրպակել, փնտռել», իսկ ԱՐ կը
գնէ «ուշիլ»:

Ըստ այսմ Գառնալ ճշտիւ կը համամատուի. յայն-
բառին՝ նշանակութեանց երանգաւորութեան կող-
մէ. յայնի կը նշանակէ «շարժիլ, խառնել». 2. փո-
ռութիւն, պրպակել. 3. կամիլ, ուշիլ. . . վերջին իմաստը
կը գտնենք Բուրանդի ու Գառնալ ձեւին մէջ:

83. Տառ:

Եկն առ Աղսն խոսեցեալ առն, որոմ անուն
Յովակի, ի տանէ եւ ի Գառնալ Դառնալ. ՏՄԵԹ.
էջ 283:

Գործածութեան ձեւէն կ'երեւայ որ Գառնալ կը
նշանակէ «այգ, յիգ, Գառնալ», Կրտար կապմած ուիլ
որ բառս սխալ գրչութիւն մը ըլլայ փոխանակ ըսե-
լու Գառնալ. Ապկոյն այս կապմածը կը փարատուի բա-
ռին Գառնալ «ցեղակոյ, նմանեցնող, անանջող», որ
կը գործածէ ՏՄԵԹ. էջ 94. «Եւ զի զայս հաւա-
տագոյնս եւ ամենեպէս զիրենկայս ստացիցի՝ զԱ-
րիսի Եւնիպոլս եւ Գառնալացն պարունայ այսպի-
սեպս Գառնալացի փոյթ Աստուածածին ներածել,
իր խառնութեան եղբայր եւ երկուց բառութեանց
ոչ բաժանելոյ . . .»:

Հրատարակչները խօսքին խմատար հասկացած չեն եւ առանց անդրադարձաւորութեան բառին վրայ, կարծած են թէ փակաբնիկ հետգործ ունին եւ բառը երկուքի բաժնելով՝ կարգացած են որո՞ (Չ) փակա- (կապածական նշանով)։ Այսպէս է եւ ի. Տէր Մկրտչեան՝ որ քննելով յիշեալ բառը (Արարատ 1908, էջ 580)՝ որո՞ կը կարդայ յո՞, որով որո՞փակա- կըլայ յո՞ փակա-։ Ըստ իս խօսքը հետեւեալ ձեւով կը հասկցուի. «ճիշտ ու պարզ խօսելով՝ Արիստ. Եւնոմիոս եւ ասոնց նմաններն բովանդակ խաւքը կը փութաք Աստուածածինը մէջ բերել, որպէս զի...»։

84. Փրկմէլ։

Նազարայի էր եղեալ եւ այդ ըստ Ճնարտութեան կարտար եւ քրիստոնէական Երմիայի. Տիմոթ. էջ 234։ Հմմտ. Ղուկ. ԻԿ 19 — 21. զՅիսուսէ Նազարէթացի, որ եղեւ այդ մարդարէ, հզոր արդեամբք եւ բանիւք... Մեք ակն ունէպ թէ նա է որ փրկեց ինչպէս է զՆարայէլ։

Փրկմէլ նոյն է ընդ «քրիստոնէ», հմմտ. փրկաշուստ արեւ։

85. Քաւա-նջէ։

Եւ երեւեալ մարդ, մարդ մերով նմանութեամբ տայր +ւա-նջէ գարմանալեաց գործոցն խմանալ. Տիմոթ. էջ 31։ Թուի «լաւ ի միտ առնելու, հասկանալի. ցէ մասնիկ է, ինչպէս տալի, բռնցի են»։

86. Քաւա-նջէ։

Տիմոթէոս չորս տեղ այս ձեւը գործածած է «տեարակո՞ բառն տեղ ինչպէս» էջ 122, 127, 151, 170, բոլորն ալ ի տալի բացառական ձեւով։ Լուսանցքին վրայ (էջ 122) բացատրուած է արդէն «տեարակո՞ Թարգմանալու է յո. τερμαζ համարելն. իբր «չորս ծալուած, կամ չորեքթ երթեան»։

87. Քաւա-նջէ։

Կերպ ծառայի առեալ եւ կրեալ վասն մեր մարմնով եւ ի իրմի սերտ վիմի +ւա-նջէլէ թաղեցեալ. Տիմոթ. էջ 44 — 45։

Եւ թաղեցալ զնա հանդերձ Նիկիոյէմու, ի նորում իւրում չերմի, զոր էր +ւա-նջէլէլ էր ի վիմի. Տիմոթ. էջ 46։

Հայեցարաք ի սիրան վեմ, զոր +ւա-նջէլէ. Տիմոթ. էջ 47։ = Եսայի ԾԱ 1. «Հայեցարաք ի վիմի հաստատուն յորմ կոփեցարաք. (ստու տյում է փէլ-ն փէ «հաստատուն, սերտ, ճուրջ քար»)։

Քաւա-նջէ «տալել, կոփել, կաղնուած +ւա եւ հաւաքել ձեւերէն, թարգմանաբար յո. լից-տէրմոս համարելէն»։

88. Քաւա-նջէ։

Քաւա-նջէլէ, եթէ զայս պիտայցէ կրել. Տիմոթ. էջ 25։

Յաղագս արնիւ գործոց ոչ +ւա-նջէլէ գեք, այդ յաղագս հայհայութեան. Տիմոթ. էջ 119. (= Յովհ. Ժ. 33. վասն բարւոյ գործոց ոչ առնել գեք քարկոծ, այլ վասն հայհայութեան)։ Քաւա-նջէլէ «քարկոծել, +ւա-նջէլէ «քարկոծուի»։

(Վերջը)

ԹՂԹԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՂԵԿԱԹԻՒՆՆԵՐ ԿՐԹ ՆԱԽՆԳԻ ՀՈՐԹԱԿԱԹԻՒՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԵՐՈՍ

Մինչեւ 1877 — 1878 թ. Ռուս-

թիւրքական պատերազմը կարս քաղաքում եւ նորա շրջաններում ապրում էր խիստ քիչ թուով հայ-կաթողիկէայ ժողովուրդ, որոնք պարսպում էին գլխաւորապէս առեւտրով ու զանազան արհեստներով։ Պատերազմը վերջանալուց անմիջապէս յետոյ, երբ կարսի վիլայէթն ու Բաթումի շրջանը անցան Բերլինի դաշնագրով Ռուսիայ հզոր իշխանութեան ներքոյ, հետագահեալ զանազան տեղերից եկան բնակութիւն հաստատեցին կարս քաղաքում ու նորա նահանգում հայ-կաթողիկէներ։ Այդ ժամանակները կարսում, այսինքն՝ դեռ պատերազմ սկսուելուց մի քանի տարի առաջ — 1870 թ. — երանգալիշտատկ Սեփանոս եպիսկ. Մելքիսեպեկեանի առաջնորդութեան ու Պետրոս վարդապետ Բերդիկեանի յաջորդութեան օրով հիմք է դրուում կարսի Հայ-կաթողիկէաց եկեղեցու շինութեան պատմական Ախուրեան (Ռաճ) իսկ այժմ կարս-շալի ձախ ափին, մի բարձունքի, ժայռի վրայ, ուր ապրում էին հայեր։ Եկեղեցու շինութիւնը աւարտուեւ (1876 թ.) եւ օծուել է նոյն Սրբազանի ու վարդապետի ձեռք «Գրիգոր Լուսաւորիչ, անուով, ինչպէս վկայում է այդ մանր այդ տաճարի դրան ճակատի միակ ալմանագրութիւնը «Ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան շինեցաւ Տաճարս այս հոյակապ յանուն սուրբ Գրիգորի Լուսաւորիչի Հայաստանեայց Հայրապետի ի կարս սարկակ Հայ-կաթողիկէաց փոթեւոնանդն աշխատանք ի 1876 սեպտեմբեր»։

Այս այդ եկեղեցու շուրջն են բոլորած՝ բնակութիւն հաստատած թէ բնիկ կարսի Հայ-կաթողիկէներ եւ թէ Լրդանու շրջ. Լրդոս ինչ